

ИНСОН ҚАДРИ - ЮСУФ ХОС ҲОЖИБ ТАЛҚИНИДА (Инсоннинг қадри билим билан белгиланиши ҳақида)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15681477>

Абдуганиева Гулноза Абдурахим қизи
Наманган давлат педагогика институти
мустақил тадқиқотчи-изланувчи

“Қутадғу билиг”да “Инсоннинг қадри билим билан белгиланиши ҳақида” деган алоҳида бўлим бор. Унда инсон қадри Ўрта асрлар мусулмон Шарқида ўртага ташланган кўпгина ахлоқий муаммолар таъсирида ахлоққа хулқ, феъл-атвор, маърифат ҳамда инсонни улуғлаш, инсоннинг ақлий қудратига ишонч сингари янгича нуқтаи назардан ёндашилганлигини кузатиш мумкин. Яъни, инсонни яратган Зот унга билим, хунар, уқув ва имкон билан бирга кўнгил, хулқ, латофатни ҳам берди. Аммо, билим инсон қадрини улуғловчи энг муҳим мезон эканлиги алоҳида эътироф этилган. Чунончи, билимни асосини ташкил этувчи маърифат ва идрок кўнгилдаги барча чигалликларни ёзади, кўнгилни фориғлантиради (Арасту талқинида бу жараён катарсис ҳолати деб талқин этилган – А.Г.).

Билимни буюк бил, ақл-идрокни йўл,
Улуғдир икковин тута билган қўл.¹

Аҳамиятли жиҳати шундаки, билим инсоннинг қадрини улуғловчи ходиса эмас, билимни фақат ўрганиш билан чекланмаслик керак. Аксинча, Билим идрок билан мустаҳкамлансагина улуғворлик касб этади. Яъни, қаердаки идрок бўлса, улуғлик ўша жойда бўлади, кимда билим бўлса буюклик ўша инсонда бўлади.

Inson qadri va uning falsafiy mohiyati haqida professor Ismoil Saifnazarovning “Inson tafakkuri, insonning hayotdan rozilik darajasi, uning haq-huquqlari so‘zsiz ta‘minlanishi bu har qanday davlat qudratidan muhimroqdir. O‘zbekistonda yurtdoshlarimizning roziligiga erishish, ularning qadr topishiga erishish davlatimiz siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi.”, - degan ta‘kidi o‘rinlidir.”² Chunki, iste‘mol jamiyati vujudga kelishi bilan birga inson taraqqiyoti bilan bog‘liq global axloqiy muammolar ham yuzaga kelmoqda. Bu o‘z navbatida, iste‘molchining jamiyat va atrof-muhit oldidagi ijtimoiy mas‘uliyatini oshirish, ortiqcha iste‘molni rad etish, iste‘molchining axloqiy amaliyoti va iste‘mol sharoitlarini insonparvarlashtirishni taqazo etadi. Ушбу мулоҳазамиз Юсуф Хос Ҳожибда қуйидагича талқин этилади:

Доно билур, идрок этади оқил,
Билимли, оқилнинг муроди ҳосил.
Билим маъносини бил, яхши билим ол,

¹Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг. –Тошкент: “Akademnashr”2015. – 28 б.

²Саифназаров И. Янги Ўзбекистон: инсон қадри улуғланган юрт. –Тошкент: “Ilm-ziyo-zakovat”, 2023. –198..

Билимни бил мушкул ерингда қурол.³

Фалсафий тафаккурда инсон ва унинг ҳаёти – олий қадрият сифатида талқин этилади. Унинг сақланиши барча бошқа қадриятлар учун асосий шарт ҳисобланади. Озиқ-овқат, кийим-кечак, бошпана ва таълим каби асосий эҳтиёжлар эркинлик, адолат ва бошқаларни амалга оширишни таъминлайдиган шартлардир. Шунинг учун инсон қадрини улуғлаш, ҳар кимнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, қонуний манфаатларини таъминлаш барча даврлар учун ислохотларнинг устувор йўналишига айланади. Шу маънода, Юсуф Хос Ҳожибнинг инсон қадри ҳақидаги қарашлари марказида билим, маърифат бош мезон сифатида кўзга ташланишини кузатиш мумкин. Чунки, билим инсонни: а) муҳтарам қилади; б) шарафлайди; в) зийнатлайди; г) бахтли қилади.

Шуни алоҳида таъкидлаш зарурки, инсон қадри фалсафий-ахлоқий тушунча бўлиб, у адолат ва эркинлик билан бирга ахлоқ, маънавият каби инсонни қадрият сифатида ўрганадиган илмий тадқиқот соҳаларининг объекти ва субъекти ҳисобланади. Жумладан, Қиём Назаров инсон қадрини “Одам зотининг Аллоҳнинг энг буюк мўъжизаси сифатида улуғланиши, ҳар томонлама муносиб кадр-қиммат топишини англатадиган тушунча”, деб изоҳлайди.⁴

Ушбу мулоҳазага асосланиб, Юсуф Хос Ҳожибнинг мулоҳазаларини таҳлил қилсак, қуйидаги хулосага келишимиз мумкин:

Закийга каттадир законининг нафи,
Билимдан яна ҳам ортар шарафи.
Ҳар не ишинг бўлса, уқув бирла қил,
Бахт, иқбол калитибилим эрур, бил.

³ Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг. –Тошкент: “Akademnashr”2015. – 28 б.

⁴ Назаров Қиём. Жаҳон фалсафаси қомуси. –Тошкент: “Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти” нашриёти. “Маънавият” нашриёти, 2023. -492 б.